

kome takođe treba spreg. Često gazde uzimlju u spreg siromahe. Račun je tu tako isto lak i prost kao i kod pozajmice. Ko daje manje stoke u spreg, tome stoka mora duže vreme da radi za drugoga, dok dug nepodmiri i obratno.

Moba, pozajmica i spreg, to je upravo uzajamna pomoh zadruga. Time se ekonomski širi sama zadruga. Kapital pojedinih zadruga ne meša se do duše, ali rad cele opštine, a često i različitih opština, izgleda kao neki zajednički fond kojim se sve zadruga po uzajamnom dogovoru koriste. Time je izbegnuto najamništvo, koje je temelj proizvodnji na zapadu. Osim ovih ustanova ima u srpskom narodu pravih asocijacija narodnih, koje se po načelu i po svome stroju veoma slažu sa suvremenim pojmovima o asocijaciji. Takva je stočarska zadruga bačijanje koju je opisao g. M. Milićević u svojim "Putničkim pismima" prolazeći kroz one krajeve Srbije gde se ono i do danas zadržalo (okr. crnorečki i knjaževački). Kad se javi trava u planini, više kuća najme zajednički čuvaru za stoku pa izjave stoku u planinu. Odma prvog dana oni donesu sudove i pomuzu svu stoku da vide koliko koja daje mleka; prema tome proračune koliko puta koji treba da pomuze svu stoku. Često se dešava da neki siromašak nema ni jednu mužu potpunu, već i tu jednu deli s nekim, pa opet je i on član družine. Na taj način svaka kuća uštedi što ne mora za svoju stoku držati odelita čuvara, ne mora svaki čas da ima posla oko muže i može najedared da dobije u većoj količini belog smoka za kuću i za prodaju, što je mlogo udesnije, no kad se čeka da se sakupi malo po malo a i bolji je.

Ovake stočarske zadruga zadržale su se u Švajcarskoj još od patrijarhalnih vremena i još su se usavršavale prema današnjim pojmovima o stočarskom gazdinstvu. No nije nam namera da ovde ulazimo u podrobnosti ovih asocijacija. Naša je glavna celj da pokažemo, kako se ekonomska uzajamnost u srpskom narodu koja je u zadruzi osnovana na krvnom rodstvu, prostirala u mnogim prilikama daleko van zadruga, kao što se to vidi u mobi, pozajmici, spregu i bačijanju.

Osim ovih ustanova, gde se rad pojavljuje kao zajednički fond u svakoj srpskoj opštini i do danas ima izvestan kapital, koji se smatra kao svojina cele opštine. To je poglavito opštinska zemlja, po najviše pašnjaci i šume. Opštinska zemlja pripada svima članovima opštine podjednako t.j. svaki član opštine ima pravo da se koristi s njome koliko i svaki drugi. Ali ni jedan delih opštinske zemlje ne može pojedini član po svojoj volji prisvojiti, prodati ili zadužiti. Svaki ima pravo upotrebe na opštinsku zemlju, ali ne pravo svojine. Cela opština može svojom voljom odeliti pojedinom svom članu neki deo opštinske zemlje. To opštine i rade spram